

BERTIL JOHANSSON:

Nedrustning eller upprustning?

Det finns möjlighet att nå enighet i försvarsfrågan. Inom FU 70 är man överens i många grundläggande frågor. Inte ens ekonomiskt sett är de reella skillnaderna så stora, fastän de marginella skillnaderna kan betyda mycket. Major Bertil Johansson, lärare i strategi vid Militärhögskolan, har gått igenom 1970 års försvarsutrednings betänkande och redovisar vad dess förslag kan innebära och vilka principer det bygger på. Det framgår av hans artikel, att om utredningens förslag genomförs blir det inte fråga om en svensk avrustning, men att det blir en reduktion av vad vi nu kan ställa upp är tydligt. Om resultatet motsvarar den uppställda målsättningen för försvaret är en annan sak. Riksdagen har nu att fatta det avgörande beslutet på grundval av utredningen och den regeringens proposition, som inte ännu förelåg då författaren skrev sin artikel.

Paradoxalt nog har i debatten om vårt försvar båda rubrikens begrepp använts för att karakterisera den framtida utvecklingen. Det kan därför vara intressant att närmare granska det betänkande som är avgivet av 1970 års försvarsutredning och kallat "Säkerhets- och försvarspolitik". Det kommer inte att refereras här. I stället kommer vissa där behandlade problem att ytterligare diskuteras och kommenteras.

FU 70 uppgift har väsentligt skiljt sig från tidigare försvarsutredningars. FU 70 skulle bl a överväga grunderna för den svenska säkerhetspolitiken och den långsiktiga inriktningen av våra totalförsvarsanstängningar. Bland deluppgifter kan nämnas att granska och överväga krav på framtida handlingsfrihet i krigsmaktens och civilförsvarets femtonåriga perspektivplaner, att överväga möjligheterna till handlingsfrihet i de femåriga programplanerna och att översiktligt studera totalförsvaret i övrigt med hänsyn till kravet på balans. FU 70 hade alltså inte till uppgift att nå en fyrpartiöverenskommelse om försvarets sammansättning på kort och lång sikt, totalkostnader, kostnader per år under ett visst antal år osv. Detta lämnas i stället åt normal riksdagsbehandling efter propositionsskrivning i departementet.

Säkerhetspolitisk enighet

Med en sådan uppgift som FU 70 haft är det naturligt att ett omfattande arbete ägnats åt den säkerhetspolitiska miljö, inom vilken försvaret skall verka. FU 70 är överens om beskrivningen av den utrikes-

och militärpolitiska utvecklingen under senare år. Realistiskt pekar utredningen på osäkerheten om framtiden och på den lilla statens oförmåga att reellt påverka utvecklingen i stort. Lokalt kan däremot det lilla landet spela stor roll. Behovet av ett lämpligt avvägt försvar med tillräcklig styrka som ett stöd för den svenska säkerhetspolitiken understryks. FU 70 konstaterar också att varje land fortfarande måste ha ansvaret för sin egen säkerhet.

Men när det gäller slutsatserna av den säkerhetspolitiska utvecklingen — så som utredningens majoritet dragit dem — blir man genast mer betänksam. De glädjande avspänningstendenserna har inte lett till minskade rustningar i Europa. En europeisk säkerhetskonferens och kanske förhandlingar om ömsesidiga balanserade styrkereduktioner kan komma till stånd inom en relativt nära framtid. Det är ett gott tecken att sådana förhandlingar förbereds. Men resultaten vet vi idag ingenting om. Det enda vi vet är att förhandlingarna, om de blir av, blir långvariga och oerhört komplicerade. Drag i supermakternas globala agerande gör också att de europeiska flygelområdena kan komma att få ökad strategisk betydelse. Beträffande den långsiktiga utvecklingen får man känslan att utredningsmajoriteten hela tiden sneglat på de mest avspända alternativen. Mindre intresse har ägnats åt mer gynnsamma möjligheter. Mot bakgrund av det beskrivna läget och den möjliga framtida utvecklingen finns det knappast så starka och säkra tecken att det svenska försvarets operativa styrka kan tillåtas

minska. Handlingsfriheten på sikt måste också upprätthållas. Gör man inte det, tar man stora risker.

Fredsbevarande försvar är målet

Helt naturligt håller utredningen fast vid den målsättning som rubriken ovan koncentrerat beskriver. I konsekvens härmed avvisas de på senare tid livligt diskuterade försvarsformerna gerilla och civilmotstånd. Dessa försvarsformer kan inte ersätta det traditionella svenska försvaret. Endast som komplement till detta har de sitt värde. Märkligt hade det ju också varit om FU 70 kommit till annat resultat. De nämnda försvarsformerna kan inte på ett trovärdigt sätt lösa den fredsbevarande uppgift, som den nuvarande försvarsstrukturen framgångsrikt löst under många år. Inte heller kan de fylla de speciella krav på övervakning, ingripande mot kränkningar osv som ställs på en neutral stat vid en militär konflikt i omvärlden.

FU 70 slår fast att det svenska försvaret fortfarande skall ha sådan styrka och sammansättning att ett angrepp på Sverige ej rimligen kan bedömas som lönsamt för någon stormakt. Vilka krav ställer en angripare på lönsamhet? Förutom att målet skall vara attraktivt skall det kunna nås på kort tid, med relativt begränsad styrkeinsats och med liten risk att misslyckas. Genom segt motstånd i varje del av landet kan vi hindra angriparen att få den eftersträfvade nyttan av vårt territorium.

Utredningens betonande av invasions-

försvarets stora betydelse är glädjande och realistisk. Den stämmer också väl med de ansträngningar som gjorts under de två senaste decennierna. Genom kontinuitet och framsynthet har just de vapensystem, organisationsformer och metoder prioriterats som bedömts ha värde för invasionsförsvaret. Men för att kunna lösa de i princip oförändrade uppgifterna krävs resurser. Det finns ett klart samband mellan uppgifter, resurser och kostnader. FU 70 har inte redovisat några bedömningar som tyder på att vårt nuvarande försvar är för starkt. Slutsatsen blir därför att nuvarande effekt i princip borde bibehållas, eftersom uppgifterna är oförändrade. FU majoritetsförslag såväl som mittenreservanternas innebär reduktion av den operativa styrkan.

Utredningen har inte redovisat ekonomiska detaljberäkningar, vilket ej heller var dess uppgift. Överbefälhavaren anser sig dock kunna konstatera, redan innan någon proposition lagts på riksdagens bord, att i varken majoritetens eller mittenreservanternas förslag kan ambitionsnivåerna nås inom föreslagna ekonomiska ramar. Överbefälhavaren bedömer att för att majoritetens ambitionsnivå skall kunna nås fordras ytterligare 1 000 milj kr inom den närmaste femårsperioden. För att kunna fullfölja 1968 års försvarsbeslut — dvs få godtagbar handlingsfrihet — krävs ytterligare ungefär samma summa. I annat fall får man enbart frihet att gå nedåt i effekt och organisation. Detta kan knappast sägas vara verklig handlingsfrihet.

Balanserat djupförsvar

När det gäller vårt försvars förmåga att verka fredsbevarande lägger FU 70 särskild vikt vid den tid det kan bedömas ta för en angripare att nå sitt mål. Genom att den tiden görs så lång som möjligt, skall angriparen av olika skäl finna att ett angrepp inte är lönsamt. Därför lägger FU 70 majoritet särskild vikt vid försvarets seghet och uthållighet. Mindre vikt läggs vid förmågan att kunna utöva stor initial-effekt. Försvaret skall byggas upp från grunden med elementär kunskap och enkel utrustning. Hellre skall ett stort antal enklare system anskaffas än ett ringa antal högt kvalificerade. På den grunden skall sedan ett totalförsvar byggas, som militärt betecknas som ett balanserat djupförsvar med kraftsamling till gräns och kust.

Mot principen som sådan finns inte mycket att invända. Erfarenheterna från militära konflikter efter andra världskriget pekar på att en angripare måste genomföra sina aktioner snabbt. I annat fall kommer det internationella maskineriet igång. En annan stormakt kan se sina intressen i området hotade och agera. Krav kan resas på att aktionen avbryts innan målet nåtts. Vi har också sett hur Jugoslavians försvar, uppbyggt just efter den principen, kunnat verka fredsbevarande och avskräckande, trots att landet ansetts sig hotat under senare år.

Men egentligen är det väl just den sammansättningen som vårt försvar haft under hela 60-talet. Det har inte varit något stormaktsförsvar i miniatyr. Alla vapen-

system har varit anpassade efter våra förhållanden. Försvaret har haft en svensk profil. När man granskar innehållet i krigsmakten, uppdelad i sk avvägningssystem, dyker emellertid de intressanta frågorna upp. Man inser lätt att FU 70 inte haft någon avundsvärd uppgift att lösa, då den skulle göra konststycket att i en krympande ram pressa in det kostnadskrävande men samtidigt från flera synpunkter värdefulla objektet Viggen. Andra system måste då bli lidande. De ekonomiska begränsningarna tillsammans med de av utredningens majoritet rekommenderade försvarsprinciperna medför att de fyra avvägningssystemen — rörliga respektive lokalt bundna markstridsförband, övervattensstridsförband och luftförsvarsstridsförband — har prioriterats jämfört med fjärrstridsförband. De först nämnda avvägningssystemen anses av majoriteten ha en grundläggande betydelse för vår försvarseffekt. Ordet prioriteras får dock inte förleda någon att tro att dessa program ges ett mer omfattande innehåll än i dag.

Avvägningssystemen

Arméns brigader — pansar-, infanteri- och norrlandsbrigader — som avses lösa uppgiften att slå en fiende som lyckas landstiga eller gå över landgräns, minskar kraftigt i antal. I dag har vi drygt 30 brigader. På 80-talet har sannolikt antalet minskat med åtminstone en tredjedel. Tänker man på landets stora yta och angriparens möjligheter att välja invasionsområde och bekämpa kommunikationer-

na i Sverige, framstår de negativa konsekvenserna klart.

Övervattensstridsförbanden kommer att kännetecknas av en definitiv övergång till en mycket lätt flotta. De uppgifter som skall lösas är dels kustnära insatser i invasionsförsvaret, dels ingripanden för att hävda neutraliteten. Dessutom skall kustsjöfart och förbindelserna till Gotland kunna skyddas. Utredningen bedömer att för dessa uppgifter krävs främst patrullfartyg och torpedbåtar. Senare kan även robotbåtar tillkomma.

Genom den angivna inriktningen har FU 70 onekligen utnyttjat en av vår militärgeografis alldeles speciella fördelar, nämligen att ta upp striden med lätta enheter i skärgårdsterräng. Ute på det öppna havet kan dessa förband knappast hävda sig mot en stormaktsmarin. Denna kan nästan alltid sätta in fler, större och mer kvalificerade enheter. Men genom ett lämpligt taktiskt och tekniskt uppträdande i sin rätta miljö kan de lätta enheterna spela en stor roll i invasionsförsvaret. Från marint håll har främst två invändningar mot den inriktningen framförts. Man saknar fartyg med ledningskapacitet. Möjligheterna att skydda Gotlandsförbindelserna minskar. Ubåtsjaktuppgiften kommer främst att lösas av helikopterförband. Dessa torde dock bli jämförelsevis få, trots den vikt stormakterna lägger vid ubåtskrigföring. Reservanternas förslag tillgodoser bättre dessa behov.

För FU 70 har den dominerande frågan beträffande luftförsvarsstridsförbanden varit flygplantyp för jakten. Man

frestas nästan påstå att frågan inte dominerat bara detta avvägningsprogram utan en betydande del av utredningens arbete och resultat. Valet har stått mellan inköp utifrån eller licenstillverkning, tillverkning av en ny version av J 35 Draken eller att fullfölja projektet JA 37 Viggen. Det är önskvärt att undvika det beroende av utlandet, som de förstnämnda alternativen i en krissituation skulle innebära. Det svenskbyggda jaktplanet fyller också de specifikt svenska kraven. Genom att välja JA 37 i stället för en ny version av J 35 ser också FU 70 framåt. Draken är ett utmärkt jaktflygplan i 1960- och 70-talens miljö. Rimligtvis är JA 37 överlägset i 1980-talets miljö. Antalet jaktförband blir dock mindre (1:1,4) inom samma ekonomiska ram. Det är därför oroande då utredningen säger, att kostnaderna bör pressas även om detta skulle leda till "någon begränsning av prestanda". Risk finns då att det uppstår obalans inom det starkt integrerade systemet med försämrad stridsökonomi som följd, utan att väsentliga besparingar har gjorts. FU 70 antyder också att en senareläggning av JA 37 kan bli aktuell. Ett sådant beslut skulle, menar man inom flygvapnet, kunna medföra negativa operativa konsekvenser. Den ekonomiska vinsten blir också diskutabel — mindre kostnader före, ökade kostnader efter 1977.

Utvecklingen inom luftvärnsförbanden bör enligt FU 70 inriktas på ett stort antal eldenheter utrustade med luftvärnsrobotar. Senare års erfarenheter från såväl Vietnam som Mellanöstern talar för att

ett sådant beslut sannolikt är riktigt. Det förutsätter dock att den ekonomiska ramen medger en tillräckligt hög kvalitet kombinerad med det nämnda stora antalet.

Avvägningsprogrammet fjärrstridsförband består av attackflygplan och ubåtar. Enligt utredningsmajoriteten kan detta program tillmätas mindre vikt, eftersom man satt uthållighet framför initialstyrka. Det torde emellertid vara ytterligt svårt att dra en så klar gräns som FU 70 försökt göra. För att åstadkomma uthållighet krävs en samverkan mellan olika förbandstyper och vapensystem. Tid för mobilisering av det stora antalet enheter i värnpliktskrigsmakten måste skapas. En bidragande faktor är t ex luftförsvar under den flygbekämpning av våra fjärrstridsförband, som är nödvändig om inte dessa skall tillfoga en fiendes överskeppningar oacceptabla förluster. Efter att ett brohuvud eventuellt har bildats, förbättras också uthålligheten om de fortsatta förbands- och underhållstransporterna kan försenas och reduceras.

Inom avvägningsprogrammet stod FU 70 inför det faktum, att AJ 37 genom tidigare beslut redan beställts. FU 70 anser att AJ 37 bör anskaffas, även om man inte nu vill ta ställning till antalet divisioner. Eftersom majoriteten inte prioriterat fjärrstridskrafterna, kan man anta att ytterligare beställningar av AJ 37 inte kommer att föreslås. Snarare kan man vänta försök att begränsa antalet. I så fall kommer vi att ha drygt hälften så många attackflygplan som år 1968. De stora be-

gränsningarna inom såväl jakt som attack kommer att få fredsorganisatoriska konsekvenser på 1980-talet eller t o m tidigare.

Utredningen finner det naturligt att överväga att inte anskaffa ytterligare ubåtar, då den ena av komponenterna inom programmet har gjorts så relativt stark. Från marint håll har det framhållits, att samtidigt som ubåtarnas initialeffekt är stor, finns det knappast någon förbandstyp som har större uthållighet. Genom sin närvaro kan de bidra både till att öka angriparens osäkerhet och tvinga honom till tidskrävande motåtgärder. Enligt långsiktplanerna för marinen skulle ubåtsprojektet A 14 beställas 1972/73. Senareläggning kan medföra fördyringar och därmed också mindre antal enheter. Eftersom en del av våra ubåtar snart faller för åldersstrecket, kan en senarelagd beställning också få operativa konsekvenser.

Allmän värnplikt

FU 70 slår fast att Sveriges försvar skall vara en hela folkets angelägenhet. Den knytningen kan bäst uppnås genom den allmänna värnpliktens princip. Endast genom allmän värnplikt kan vi dels ställa det stora antal krigsförband på fötter som landets yta kräver, dels dra nytta av de bästa egenskaperna och kunskaperna hos hela den manliga befolkningen. Erfarenheterna utifrån med olika selektiva system för inkallelse är heller inte goda. Utredningens klara och eniga ståndpunkt i denna viktiga fråga bör hälsas med tillfredsställelse av alla försvarsvänner.

Bekännelse till den allmänna värnpliktens princip behöver inte betyda att alla differentieringar är uteslutna. Redan i dag är skillnaden stor i tjänstgöringsskyldighet mellan t ex en lastbilsförare och en värnpliktig underofficer. Men differentieringen får inte gå ut över varken det antal förband, som oundgängligen behövs, eller den enskilde soldatens utbildning.

Behovet att spara pengar för materielanskaffning och därmed motverka krigsorganisationens urholkning är klart motiverat. Men vägen dit är så mycket mer intressant att diskutera. I mittenpartireservationen tas idéer upp om förkortning av utbildningstiden för sk icke stridande förband och lokalförsvarsförband till mindre än 6 månader och direkt utbildning för dessa (ca 25 % av arméns åldersklass) samt sänkt utnyttjandetid för värnpliktiga från 47 till 40 års ålder inom icke särskilt utsatta områden.

Först kan denna konstruktion verka tilltalande. Rent teoretiskt skulle man kunna spara pengar dels på själva avkortningen av utbildningen, dels på rationaliseringar av fredsorganisationen genom att två kontingenter per år skulle kunna utbildas vid samma fredsförband. Men förslaget för med sig flera besvärliga konsekvenser.

I det moderna kriget finns det inga förband som icke är stridande. Utöver sin specialuppgift måste varje förband kunna försvara sig självt inte bara stationärt utan också under t ex fältmässiga omgrupperingar eller transporter. Man träffar då inte på fiendens andrarangsoldater utan hans elitsoldater i t ex luftlandsatta för-

band. De ekonomiska vinsterna minskar genom den kompensation, som måste förutsättas ges åt de värnpliktiga — dvs huvuddelen — som genomför normal utbildning.

De fredsorganisatoriska vinsterna kan också bli diskutabla. Möjligheterna begränsas inte bara av det utrymme för utbildning som krävs. Här kommer faktorer som lokaliseringspolitik, behov av lokal beredskap och framtida medel för investeringar in i bilden. Man kan vidare peka på den allsidiga utbildning som både aktivt och värnpliktigt befäl måste ha. Ekvationen att direktutbilda 25 % går heller inte ihop med 20 brigader som mål. I så fall torde högst 6 000 man återstå för utbildning i mindre än 6 månader.

Beträffande minskningen av utnyttjandetiden från 47 till 40 år kan konstateras att den motsvarar ett stort antal bataljonsenheter, främst lokalförsvarsförband. Det är billiga förband, som ofta utnyttjar äldre materiel från fältförbanden. Landets stora yta kräver också ett stort antal förband. Det gäller i synnerhet om majoritetens tidigare refererade principer blir riksdagens beslut.

Kompromiss i försvarsfrågan?

Här har belysts ett antal viktiga problem, där man inom FU 70 ofta haft delade me-

ningar. Detta får inte överskyla det faktum att de reella skillnaderna inte är så stora ekonomiskt sett. Majoritetsförslaget torde ligga på drygt 32 miljarder kr på en femårsperiod. Reservanten Hernelius hamnar på ca 34 miljarder. Det betyder inte att dessa till synes marginella skillnader är oväsentliga. Bibehållen operativ styrka och framtida handlingsfrihet kan bero på detta tillskott av medel. Men man är överens i många grundläggande frågor. De säkerhetspolitiska bedömningarna är relativt likartade, även om meningarna om framtiden går något isär. Det gör där emot inte meningarna om uppgifterna stort för vårt försvar, dvs att vara fredsbevarande. I många avseenden är man också överens när det gäller försvarets uppbyggnad. Det gäller tex avgörande frågor som den allmänna värnplikten princip och synen på ABC-stridsmedlen. Tankar på en övergång till gerilla eller civilmotstånd avvisas enhälligt. Det finns alltså en viss grund för enighet i försvarsfrågan.

Riksdagen står nu i tur att ta sitt ansvar och på grundval av bl a FU 70 för slag fatta sitt beslut. Ett beslut som man får hoppas karakteriseras av *tillräcklig operativ styrka* under de närmaste åren och *verklig handlingsfrihet* på lång sikt.